

Wijsheid in de Waanzin

WIJSHEID IN DE WAANZIN

Een filosofie van Leni Tas

Erik Nagtegaal

Wijsheid in de Waanzin

© 2024 Erik Nagtegaal

Auteur: Erik Nagtegaal

Druk en bindwerk: Brave New Books, Amsterdam

Coverontwerp: Erik Nagtegaal

Vormgeving binnenwerk: Brave New Books, Amsterdam

Foto auteur: Ed Nagtegaal

Filosofie algemeen/Psychologie algemeen/Poëzie

ISBN: 9789465012902

NUR: 730/770/306

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor mijn ouders,
mijn voorbeelden

“Er bestaat een geheim verband tussen traagheid en geheugen, tussen snelheid en vergetelheid. [...] Ons tijdperk is verslingerd aan de demon van de snelheid.”

Milan Kundera

“Het licht van de langzaamheid blijft lang aan de hemel gloeien als het vuur van de snelheid allang is gedoofd”

Leo Herberghs

“Dees langsaemheit past groote zaecken”

Joost van den Vondel

“Wat duurzaam is en onveranderlijk groeien blijft, blijft groeien dank zij de langzaamheid”

Leo Herberghs

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	xi
Inleiding: Leni Tas en traagheid	15
1. Waanzin en traagheid in de filosofische praktijk	23
2. Wijzer worden <i>in</i> de waanzin	37
3. Het <i>binnensluiten</i> van het buitengeslotene	49
4. Voeling krijgen met jezelf	63
5. Vertraging <i>in</i> autisme, wijsheid <i>in</i> de waanzin	79
Intermezzo: Persoonlijke reflecties	91
Traagheid en Waanzin <i>82 filosofische gedichten</i>	101
Uitleiding: Naar een 'traag waardenwerk'	243
Appendix: Werkmodel van de 'SQBCL'	249

VOORWOORD

Het is voor mij een eer om het voorwoord te schrijven bij het boek *Wijsheid in de Waanzin* van Erik Nagtegaal. Erik bepleit een vertragende benadering voor het onderzoeken van onze ervaringen, juist als die vreemd zijn, verwarrend of waanzinnig. Dat is een belangrijk pleidooi in een wereld die waanzinnig snel is en die de voorkeur geeft aan snelle oplossingen die helaas vaak te oppervlakkig blijven. Ik bespeur in mijzelf twee tegengestelde behoeften ten aanzien van de wereld met haar versnellende gerichtheid op prestaties en doelen. De docent in mij wil ten volle deelnemen aan deze energieke dynamiek, heeft de agenda vol taken die eigenlijk gisteren al af moesten zijn en is voortdurend in contact met allerlei mensen. De schrijver in mij wil zich uit de wereld terugtrekken om te verstillen, te vertragen en naar binnen te luisteren. Er is nooit sprake van balans, altijd van balanceren. De versnelling beneemt mij soms letterlijk de adem en jaagt me op in een doe-modus die alsmaar meer verlangt. De prijs die ik daarvoor op den duur betaal is de diepgang die komt met een vertragende verkenning, een vertragende denkbeweging. Het lezen van dit boek bracht mij weer met dit verlangen in verbinding: een verlangen naar een meditatieve, verdiepende verkenning die van binnenuit een verbinding met de wereld tot stand brengt, in plaats van een oppervlakkige aansluiting.

In een wereld die afwijzend staat tegenover onzekerheid biedt dit boek een wijs tegengeluid, namelijk dat wij te winnen hebben bij twijfelende openheid naar onze eigen vragen, zelfs als die verwarrend blijken. Aan de hand van de psychologische inzichten van klassieke denkers als Freud, Gendlin en aan de hand van het filosofisch/sociologisch gedachtengoed van Kunneman verkent Erik de wijsheid in de waanzin. Zijn belangrijkste leermeester is Harm van der Gaag, bij wie Erik de opleiding tot filosofisch practicus volgde. *Wijsheid in de Waanzin* kent een gelaagde diepgang. De diepgang van studie, van filosofisch denken en van bereflecteerde ervaringskennis. Het weerspiegelt de diepgang die vertraging met zich meebrengt. En zo daagt al lezend het besef dat wij een vragend, open bewustzijn nodig hebben om ons te kunnen verbinden met ons leven. Onze levensenergie blijft stromen als wij durven ervaren, durven voelen en onszelf niet afwijzen. Als wij durven twijfelen aan alles wat wij denken te weten. Immers: "Het ontbreken van twijfel is de duidelijkste indicatie van een psychose", aldus citeert Erik psychoanalyticus Darian Leader. Een vriendschappelijke omgang met al wat in ons leeft, in plaats van een overkritische grondhouding stelt ons in staat om die verkenning aan te gaan. Dat is de existentiële uitdaging waarvoor een ieder zich geplaatst ziet, waanzinnig of niet. Moge *Wijsheid in de Waanzin* velen daartoe inspireren.

Marjoleine Vosselman
Nijmegen, 7 december 2022

WIJSHEID IN
DE WAANZIN

INLEIDING

LENI TAS EN TRAAGHEID

Dit boek begint en eindigt met een waar woord van psychisch herstel: 'traagheid'. Voor het eerst ben ik via het boek *Voorbij het dikke-ik* van professor Harry Kunneman ermee in aanraking gekomen in mijn opleiding Humanistiek: heel menselijk en goed en mooi. Vervolgens ontdekte ik een kader aan de hand van het boek *Zingevende Gespreksvoering* van psychologen Marjoleine Vosselman en Kick van Hout, waarin ik mij herkennen kon en waarin ik een meditatief perspectief vond voor het uitdiepen van het fenomeen 'traagheid' (Vosselman & Van Hout: 19-42).

We zullen zien dat de diepte van traagheid eveneens een hoogte impliceert. Ik heb dit perspectief verder willen toespitsen op en nuanceren voor een filosofische praktijkvoering, gericht op herstel van onder meer psychose volgens dit thema. Deze bundeling van artikelen is een neerslag van mijn perspectief op traagheid en herstel van psychotische klachten in het algemeen en mijn omgang met autisme in het bijzonder¹, aangezien ik (nog) steeds met deze van doen heb.

---

¹ In dit boek wordt autisme beschouwd als een vorm van waanzin en gesteld dat er een intrinsieke relatie bestaat tussen beiden. In het vijfde artikel ervan worden deze twee zaken in hun relatie verder uiteengezet.

Ook vormt de bundeling een doorontwikkeling van de gepresenteerde visie in mijn filosofisch essay *Traagheid in de Filosofische Praktijkvoering*. De visie van filosoof en socioloog Harry Kunneman is de voornaamste inspiratiebron voor mijn project van traagheid. In wat volgt, komt zijn visie dan ook aan de orde.

Dit boek start met een bundeling van vijf artikelen, van welke de eerste twee eerder gepubliceerd zijn geweest in *Filosofie-Tijdschrift*² en nu in bewerkte vorm worden gepresenteerd en de laatste drie ongepubliceerd zijn gebleven tot op heden. Daarnaast bevat het een bewerking van een lezing ('Wijzer worden *in* de waanzin'), gegeven bij een symposium op 17 mei 2019 bij *Stichting Psychiatrie en Filosofie* en *Keniscentrum Phrenos* te Utrecht met als thematiek 'Trage vragen, wijsheid en herstel', in de inleiding en het intermezzo van dit boek.

Hiermee hoop ik mijn persoonlijke ervaringen met waanzin te verbinden met een reflectie op een aanpak van waanzin op filosofische wijze binnen de Geestelijke Gezondheidszorg. Ook hoop ik inzage te geven in het feit dat 'waanzinnigen' al wijsheid bezitten als ze aangeven wijzer te willen worden (bij psychiatrische behandelaars) en dat in hen al latent een kiem aanwezig is, die wacht op groei en filosofische verlichting van hun lijden aan waanzin.

---

² Het eerste artikel is met als titel 'Over de rol van traagheid binnen de filosofische praktijkvoering in de zoektocht van psychotici naar wijsheid' oorspronkelijk verschenen in de editie van jaargang 28, nummer 6, november/december 2018. Het tweede artikel is met als titel 'Wijzer worden *in* de waanzin: Wat een trage psychoanalyse binnen de filosofische praktijkvoering vermag' aanvankelijk verschenen in de editie van jaargang 29, nummer 3, mei/juni 2019. Beide artikelen vallen onder de rubriek 'Filosofische praktijken' van *Filosofie-Tijdschrift*.

Het boek vervolgt met 82 geselecteerde en enigszins bewerkte filosofische gedichten uit *De Canon van Traagheid*, voor welke de context nu is geschetst en die helpen bij het vertragen en 'wijzer worden in de waanzin'. Het boek eindigt met een uitleiding omtrent een mogelijk toekomstperspectief voor een aanpak van waanzin in de wetgeving in het kader van 'traag waardenwerk'.

Tenslotte is een appendix toegevoegd met een werkmodel van een 'Slow Questioning Based Compassionate Living' (SQBCL) binnen de *trage vraag-methode* van een socratisch-filosofische praktijkvoering. Deze toont hoe een meditatief-filosofische sessie met een praktijkvoerend filosoof er uitziet voor een bezoeker, die een bezoek brengt aan de filosofische praktijk, en bevat meer concrete richtlijnen voor het werken van de praktijkvoerend filosoof.

Waanzinnige mensen hebben enorme moeite zich staande te houden in de samenleving en in het leven überhaupt. Ik hoop een filosofisch kader te kunnen bieden, waarmee in de GGZ gewerkt kan worden en die de patiënten kan ondersteunen met behulp van de filosofische praktijk als werkplaats hiervoor. Er is namelijk een enorm gebrek aan personeelsbezetting en kwalitatief goede zorg, die daarenboven goed doet bij psychotische en autistische patiënten, maar ook bij patiënten met andere psychoproblematiek.

Ook ten tijde van de huidige politieke destabilisatie van de leefwereld van de moderne samenlevingen in het Westen, die mondiaal zeer nauw verbonden blijkt te zijn met de systemen economie en staat en hun subsystemen van die eigen samenlevingen zelf en met die van andere samenlevingen in het Westen alsook, misschien meer nog, met deze expansieve systemen en hun subsystemen van een aantal naties in het Oosten en door al deze meer 'gekolonialiseerd' (dreigt) te zijn geraakt als gevolg van het gedomineerd worden door geld en macht en van het snelle, doelrationeel handelen van

deze, welke mechanismen Kunneman weergeeft in zijn samenvatting van *HABERMAS' Theorie van het communicatieve handelen*, is het van belang om ook in onze wetgeving stil te staan bij de feiten en een kritisch-gewetensvolle twijfel te cultiveren en bewaren teneinde dit alomtegenwoordig, gewelddadig en 'gekmakend' instrumenteel handelen te begrenzen. (Kunneman, 1985: 7-14)

In de politiek pleegt men graag, welke geestelijk vader van de presentie-benadering Andries Baart in zijn *Een theorie van de presentie* vermeldt, instrumentele "interventies: tussenkomsten in het sociale domein, dat niet aan zichzelf wordt overgelaten. [...] Misplaatst is het [interventionisme] in elk geval indien het onverkort, openlijk of bedekt, het evangelie predikt van de instrumentaliteit of functionalisering, productie-oriëntatie, planningsgestuurde veranderingsdrang en sociaal-techniek, en daarbij een ruim gebruik maakt van situationeel-externe referentiepunten waarvan het gelijk ligt afgeschermd achter een belangenneutraliteit. Daar komt niet alleen interventionisme om de hoek kijken, maar tevens het eigenbelang verpakt in het autoritaire gelijk van de sterksten en de macht." (Baart: 731-732)

Welnu, in contrast met traagheid voldeed zich in de jaren negentig van de vorige eeuw (circa 3 decennia geleden) een merkwaardige gebeurtenis van en met snelheid: de opmars van het *dikke-ik* in Nederland. Deze figuur is overal waar te nemen. Het dikke-ik "vormt een *verontrustende* uitvergroting van het autonome, vrije individu dat aanhangers van het moderne Verlichtingsdenken zo na aan het hart ligt" (Kunneman, 2009: 10), zoals Kunneman zo treffend weergeeft. Het is de toestand van de afwezigheid van trage vragen naar zijn zeggen (Robbesom: 127), en van traagheid op zich, zo zou ik zelf willen stellen. Het neemt op allerlei manieren dan ook veel ruimte in: het is niet alleen volgevreten als zijnde wel-doorvoed, maar ook lomp, onverschillig en gewelddadig in

diens uitingen. Het dikke-ik is verwickeld in een permanente concurrentie- en prestatieslag (Kunneman, 2009: 9-10).

Het is dan ook zorgelijk te noemen dat vormen van geweld zo de boventoon moeten voeren in diens uitingen, hoe klein die uitingen ook mogen zijn, verwickeld als het is in diens prestatie- en concurrentiedrang. Traagheid is hier ver te zoeken en het dikke-ik is dan ook eerder gericht op snelheid maken. Dit dikke-ik is in iedere mens aanwezig (bij de een meer op de voorgrond en bij de ander op de achtergrond) en moet van alles van zichzelf en legt diens eisen ook op aan anderen: als het maar goed presteert, daartoe voort maakt, en diens concurrenten, al berekenend, te slim af is. Dit 'moeten' is niet ver verwijderd van vormen van waanzin, die even absoluut zijn.

De waanzinnige, die 'zekere', absolute waarheden voor zichzelf, de anderen en/of de wereld ziet en verkondigt, lijkt dus niet in de verste verte op de eisensteller. De filosofische twijfel ontbreekt. Men weigert uit een problematische onwetendheid diens situatie zinvol te bevragen en verdiepen. Ik wil in deze bundeling van artikelen dan ook graag wat dieper ingaan op het functioneren van het dikke-ik binnen de psychoticus.

Traagheid... Het schijnt mij toe als iets dat we enorm nodig hebben. Maar wat is traagheid en welke rol spelen trage vragen hierbij? Wat heeft 'Leni Tas' ermee te maken? En wat een filosofische praktijkvoering?

'Leni Tas'

Allereerst wil ik graag even een etymologisch uitstapje maken naar de naam, van waaruit ik de bundeling aan u overbreng: *Leni Tas*. Deze naam is af te leiden uit en opgesplitst van het latijnse woord en concept *lenitas*. Dit woord is als volgt gedefinieerd in het *Woordenboek Latijn-Nederlands*:

lēnitās, ātis *f* (*lenis*)

1. zachtheid [**vocis; vini**];
2. (*v.e. rivier*) traagheid, rustige stroming; » *Arar in Rhodanum influit incredibili lenitate*;
3. (*metaf.*) mildheid, zachtzinnigheid, toegevendheid [**patris; verborum; in decernendo**]; » *dare se ad lenitatem* mildheid laten overheersen.

Als begrip is het vrouwelijk van geslacht en valt binnen de context van woordbetekenissen “mildheid, zachtzinnigheid, toegevendheid”, maar ook “traagheid, rustige stroming”, zoals men over bijvoorbeeld een rivier kan spreken en “zachtheid”, bijvoorbeeld van een stem. Deze context van betekenissen van het begrip *lenitas* vond ik enorm mooi en passend voor de visie, die ik heb getoond in mijn filosofische gedichten (*De Canon van Traagheid*) en essay (*Traagheid in de Filosofische Praktijkvoering*). Ik wil de ‘langzame’ stroming van het Goede graag benadrukken en het karakter daarbij van zachtheid en mildheid. Het Goede gaat traag haar gang en stroomt rustig naar eenieder, die zich ervoor open stelt en zich ernaar toewendt. De “rustige stroming” is voor mij dan ook meditatief te bezien en dit aspect van ‘bewustzijn’ (als ware het een ‘stroom van het open bewustzijn’) vind ik enorm mooi.

De mildheid en zachtheid, en bovenal de traagheid, als betekenissen van het latijnse woord staan in sterk contrast met zojuist vermelde centrale aspecten van het dikke-ik, gemunt door Kunneman. Het dikke-ik volhardt in diens mentaliteit en gedrag en weigert trage vragen te stellen, die het kunnen verdiepen tot een hogere menselijkheid. Eerder internaliseert het diens prestatie- en concurrentieslag:

“De logica van presteren, beheersen en controleren die hier werkzaam is, strekt zich ook uit tot de omgang met

het eigen lichaam. Dat lichaam wordt niet alleen zodanig gemodelleerd en getraind dat het maximale erkenning door anderen afdwingt, maar wordt bovendien geacht probleemloos te functioneren, op commando genot te ervaren en alle prestaties te leveren die noodzakelijk zijn om zich te handhaven in de permanente concurrentie om de middelen die erkenning zouden garanderen. Deze functionele omgang met het eigen lichaam is innig verstrengeld met de notie van individuele autonomie die binnen het postindustriële kapitalisme domineert en wordt weerspiegeld in het wijd vertakte arsenaal van steeds geavanceerdere medische en paramedische technologieën gericht op perfectionering en conservering van de buitenkant van ons lichaam.” (Kunneman, 2009: 20)

Geen wonder dat het al te ‘autonome’ dikke-ik zich meet aan anderen en de competitie met deze aangaat met alle conflictueuze en gewelddadige gevolgen van dien. Zinzoeken middels het articuleren, aangaan en doorwerken van trage vragen is het vreemd. Goede en diepe relaties van zin kent het niet: zinloze wrijving ofwel lijden alom. Ook met zichzelf gaat het dikke-ik de concurrentie aan en het wil diens lichaam nodeloos tot de uiterste grens brengen en nog verder zelfs. Maar hoe vergaat het de mens nu met een dikke-ik zelve? Is deze lichamelijke toestand wel de essentie van wat een goed en mooi leven is voor zo’n mens? Wie is deze mens? We komen nu aan bij de aloude term ‘zelfkennis’. En wie anders dan Socrates kan ons tot voorbeeld dienen? Hij is het immers geweest, die heeft gezegd: “het enige wat ik weet is dat ik niets weet” (Van der Gaag: 13-15). De mens met diens dikke-ik twijfelt te weinig zinvol. Graag ga ik nu dan ook over naar een belangrijke term, die wordt gebezigd binnen een filosofische praktijkvoering op socratische grondslag. Deze term

heeft betrekking op de socratische zelfkennis en wordt in het volgend en eerste artikel traag uitgewerkt.

Literatuur

Andries Baart, *Een theorie van de presentie*, 3de druk, Boom Lemma uitgevers, Den Haag, 2011.

Harm van der Gaag, *Wie het niet weet mag het zeggen*, ISWV Uitgevers, Leusden, 2015.

Harry Kunneman, *HABERMAS' Theorie van het communicatieve handelen: Een samenvatting*, 3de druk, Boom, Meppel, 1985

Harry Kunneman, *Voorbij het dikke-ik*, 3de druk, Uitgeverij SWP, Amsterdam, 2009.

Harm Pinkster, *Woordenboek Latijn-Nederlands*, 7de herziene druk, Amsterdam University Press, 2018

<http://www.latijnnederlands.nl/cgi/b/bib/bib-id?type=simple&c=lane&rgn1=ingangen&q1=lenitas&go=>

Denise Robbesom, *'Werken aan trage vragen.' De woorden van Harry Kunneman*, ISWV Uitgevers, Leusden, 2017.

Marjoleine Vosselman & Kick van Hout, *Zingevende gespreksvoering*, Uitgeverij Boom Nelissen, Amsterdam, 2013.

1

WAANZIN EN TRAGHEID IN DE FILOSOFISCHE PRAKTIJK

*“Waarom zouden wij
u en ik
niet gerechtigd zijn
tot traag / leven.
Tot zeer / traag / leven.
Alle apparaten
mag u / uitzetten.
Stilstaan is
geoorloofd. Ten volle.” (De Roode: 7)*

Aporia. Dit artikel open ik met het oud-Griekse begrip aporie, “het zonder uitweg zijn” (Willemsen & de Wind: 42). Ik verwijs hierbij graag naar bovenstaand gedichtfragment van Alexis de Roode. Traagheid vindt haar ultimum in stilstand, aporie. Aporie, niet-weten, vormt de kern van de socratisch-filosofische praktijkvoering, die ik geleerd heb samen met mijn medecursisten van docent Harm van der Gaag en zijn boek *Wie het niet weet mag het zeggen* op de Internationale School voor Wijsbegeerte te Leusden.

Daar heb ik geleerd van zijn prachtige methode, die een filosofisch practicus (Van der Gaag: 9) hanteert om zijn of haar

bezoekers te helpen mensen tot zelfkennis te doen komen.³ Dit gaat evenwel niet vanzelf, er ligt een hele zoektocht van de bezoekers naar wijsheid aan ten grondslag. De practicus vergezelt hen weliswaar op hun pad en ‘helpt’ hen om te wandelen op twee benen, respectievelijk het ene been van vraag en het andere van antwoord. Continu lopen de bezoekers als persoon van vraag naar antwoord naar vraag naar antwoord naar vraag, en zo verder. (Ibidem: 133)

Ze zijn dan alleen met hun vraag, maar niet volledig eenzaam. De practicus is bij hen, maar weet het zelf ook niet, hij heeft de wijsheid wat goed zou zijn voor de bezoekers zelf ook niet in pacht. Daarmee worden bezoekers evenwel in staat gesteld zelf wijzer te worden, als ze het wijzer worden maar verlangen. Bezoekers als niet alleen ik en mijn medecursisten, maar ook onze eigen bezoekers lijden onder het besef geen kennis te hebben van wat waarlijk goed en mooi is. We willen maar weten en nog eens weten, maar we vergeten de centrale deugd van de twijfel, het niet-weten. Dit laatste is pas waarlijk goed en mooi.

Waanzinnige bezoekers in de filosofische praktijk

Wat ik ben gaan ervaren tijdens de opleiding is dat er een belangrijk aspect niet aanwezig is geweest, maar dat wel relevant is in de betekenis van aporie mijns inziens. Dit aspect is ‘traagheid’ en betreft tevens de omgang van de practicus met mogelijk aanwezige waanzin van de bezoekers in de filosofische praktijk. Normaal gesproken laat de practicus deze bezoekers niet alleen en eenzaam met al hun diverse problema-

---

³ De term ‘filosofisch practicus’ zou echter naar mijn mening onder dezelfde noemer geschaard kunnen worden als de termen ‘filosofisch consulent’ en ‘praktijkvoerend filosoof’, aangezien filosofische ‘traagheid’ wat mij betreft, filosofisch gezien, breed uitgedragen mag worden onder diverse namen.

tiek en helpt de filosofisch practicus diens bezoekers om te gaan met hun levensvragen.

Dat is naar mijn mening niet voldoende. Mijn vraag is om deze reden: zou het niet waarlijk goed en mooi zijn om als filosofisch practici bezoekers met enige vorm van waanzin te ondersteunen in hun zoektocht naar wijsheid met behulp van ondersteuning van psychiatrische behandelaars binnen de psychiatrie? Zo kunnen de bezoekers middels aporetische traagheid om leren gaan met de eigen problematiek van waanzin. Aangezien bezoekers met waanzin ook mensen en personen zijn, hebben zij toch ook van doen met enige vorm van wijsheid? Dat niet alleen, maar ze hebben zelfs tevens al enige wijsheid als ze bij psychiatrische behandelaars aangeven te verlangen naar (meer) wijsheid. (Ibidem: 133) Bovenvermelde zaken zijn naar mijn idee wat betreft de problematiek van waanzin kort onder te brengen in drie redenen van bezit van wijsheid:

1. Ze weten iets niet: hun verworpen ervaringen omtrent de externe buitenwereld ('de feiten').
2. Ze weten dat ze iets niet weten: ze weten dat er iets mis is, dat pijnlijke verworpen ervaringen terugkeren of zich opdringen.
3. Ze zouden wel willen weten wat ze niet weten: Er is een bereidheid bij hen (ontstaan) om pijnlijke verworpen ervaringen, betreffende innerlijke ervaringen van de externe buitenwereld, te gaan toelaten en ze bewust te worden (met behulp van een vraag).

Vervolgens zal ik kort aangeven wat er nodig is om bezoekers met waanzin te helpen zelf wijzer te worden. Wat is waanzin echter?

Een milde, trage psychoanalyse

De vraag naar de essentie van waanzin wil ik zodoende graag in verband brengen met de vraag naar de essentie van wijs-

heid. Het uitgangspunt daarbij is dat de omgang op een wijze manier kan plaatsvinden, dat er zin, wijsheid, kan worden geschapen in de waanzin. Waanzin is een dynamische essentie, als zijnde een “dynamische werkelijkheid die zich organiseert en antwoorden vindt op spanningen die zo nu en dan dramatisch losbarsten” volgens Moyaert in zijn boek *Schizofrenie* (Moyaert: 13).

Ik ben het met de heer Moyaert eens dat we waanzin positief dienen te waarderen en dat daarmee “psychotische verschijnselen als wanen en hallucinaties essentieel zijn voor de leefbaarheid van waanzin” (Ibidem: 14). Hallucinaties zijn volgens Moyaert in zijn visie op schizofrenie géén te elimineren vijanden, maar bondgenoten. (Ibidem) Deze bondgenoten helpen de waanzinnige voorts om zaken te bevragen. Men staat weliswaar alleen in de waanzin tussen de ‘normalen’, maar is niet eenzaam vanwege diens bondgenoten.

Dit alleen staan heeft te maken met diens tragische en tegelijkertijd specifieke verwerping van een voorstelling met affect van de externe buitenwereld of realiteit en het zich geheel of gedeeltelijk losmaken van de realiteit, zoals psychoanalyticus Sigmund Freud dat beschrijft in zijn artikel *De afweerneuropsychosen*. (Freud: 197-209) Freud beschrijft dit proces bondig als volgt: “Nu bestaat er een veel krachtiger en succesvoller soort afweer, die behelst dat het Ik de onverenigbare voorstelling samen met haar affect verwerpt en zich gedraagt alsof het Ik nooit met de voorstelling in aanraking is geweest. *Maar zodra dit is gelukt, verkeert de persoon in een psychose...*”. (Ibidem: 207)

De lacaniaanse psychoanalyticus Darian Leader verbindt dit idee van ‘verwerping’ aan het lacaniaanse idee van ‘buitensluiting’ in zijn boek *Wat is waanzin?* van bovenstaand citaat van Freud. (Leader: 57) De Franse psychoanalyticus Jacques Lacan haakt inderdaad aan bij het freudiaanse concept van verwerping, dat hij in zijn hoofdwerk *Écrits* vermeldt als